

MİLLÎ MÜCADELE İÇERİSİNDE PONTUS MESELESİ VE YUNANİSTAN'IN ROLÜ

Yaşar Özüçetin*

Murat Özcan

Özet

Pontusun, Greklerin eski çağlarda Karadeniz'e verdikleri bir isim olduğu gibi, Pontus olarak adlandırılan bölgede M.Ö. 301'de Pers menşeli olarak kurulan Pontus Krallığı'nın iliyası için Yunanlılar, bir Rum Pontus devleti kavramı ortaya koymuş ve XX. yüzyılın başlarında Doğu Karadeniz kıyılarında Rum Pontus devleti kurma gayesi içine girmişlerdir. Bu fikir ilk olarak Filik-i Eterya'nın kuruluşu ve Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanması ile kendini göstermiş ve bölge Pontus adıyla Megali İdea'nın hedeflerinden biri olarak ele alınmıştır.

Mondros Müttarekesinden sonra da Pontus meselesinin Paris Barış Konferansı'nın gündemine sokularak konu ile ilgili diplomatik çabaların ağırlık merkezinin Avrupa'ya kayması ve Batı Anadolu'daki Yunan ilerlemesine paralel olarak, Samsun başta olmak üzere, Doğu Karadeniz bölgesinde Pontus çetelerinin giderek ciddi bir tehdidi söz konusu olmuştur. Bunun üzerine, TBMM Hükümeti, 1920 yılı başlarından itibaren ciddi tedbirler almaya başlamış ve 1923 yılının ilk aylarında Pontus çetelerinin isyanları tamamen bastırılmıştır. Lozan Konferansında ise konu, Türk ve Rum ahalinin mübadele edilmesi esası gözetilerek çözüme kavuşturulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Megali İdea, Rum Pontus Devleti, Yunan Savaş Stratejisi

GİRİŞ

Pontus ismi, eskiçağda Greklerin Karadeniz'e verdikleri isim olduğu gibi Karadeniz'in güney sahillerine de aynı isim verilmiş ve sakinlerine de 'Pontuslu' denilmiştir¹. Genellikle Doğu Karadeniz için kullanılan tabirin ifade ettiği coğrafyanın şümulü, zamanla değişiklikler de göstermiştir².

* Yard. Doç. Dr. Ahi Evran Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.

¹ P. Minas Bijikyan, *Karadeniz Kıyıları Tarih ve Coğrafyası*, (1817-1819), (Çev. ve Notlar) Hrand D. Andreasyan, İstanbul 1969, s. 1

² Nuri Yazıcı, *Millî Mücadele'de Pontuscu Faaliyetler (1918-1922)*, Ankara 1989, s. 15; Celal Bayar, Ben de Yazdım, C. 8, İstanbul 1972, s. 2581; Yılmaz Kurt, (Yay. haz.), *Pontus Meselesi*, Ankara 1995, s. 60

Bölgede İran kökenli Mithriades sülalesi tarafından kurulan Pontus Devleti'nin yıkıldığı ve hâkimiyetin Romalılara geçtiği bir dönemde Pontus bölgesi, ikiye ayrılan Roma İmparatorluğunun topraklarından sayılmakta olduğu için bölgeye "Romania", halkına da "Romaio" denmekteydi. Bu tabir Araplarca 'Rum' şeklinde kullanılmış ve bu haliyle yaygınlaşmıştır³. Bu durum Rum tabirinin, etnik bir bütünlükten ziyade, tabiiyet ilişkisi içinde olduğunu göstermektedir. Kıpçak Türklerinin 1080'li yıllarından itibaren Azerbaycan, Doğu Karadeniz ve Doğu Anadolu bölgesinin kuzey kesimlerine ve Moğol baskısının önünden kaçan Türkmen gruplarının da bölgeye gelmeye başlamaları ile İstanbul'un Lâtin işgali sonrasında kurulan, Trabzon Devleti⁴ yıkılmadan, bölge büyük ölçüde Türkleşmiştir⁵. Nihayet, 1461'de bölgenin Osmanlılar tarafından fethi gerçekleşecektir.

Ticaret yolları üzerinde bulunan Osmanlı Devletinin, XVII. yüzyıldan itibaren giderek zayıflamaya başlaması, aynı zamanda Avrupa devletlerinin deniz aşırı hâkimiyet ve sömürge siyaseti, XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti topraklarının, Avrupa devletleri tarafından siyasî ve ekonomik faaliyetleri için uygun bir saha olarak görülmesine zemin hazırlamıştı⁶. Bu bağlamda Viyana Kongresi esnasında, Rus Çarı Aleksandr tarafından kullanılan ve giderek siyasî bir terim halini alan "Şark Meselesi", ilerleyen dönemlerde büyük devletlerin, Osmanlı Devletine yönelik politikalarına temel teşkil edecekti⁷. Bu politikalar ve Fransız İhtilâlinin ortaya çıkardığı akımlarından milliyetçilik fikri, Balkanlar'da etkisini çabuk göstermiş ve Osmanlı topraklarında çıkarları olan büyük devletler tarafından siyasî neticelerin temini için kullanılmıştır⁸. Bu bağlamda Tanzimat'tan sonra Doğu Karadeniz bölgesinde, Rumların meskûn buldukları yerlerde uydu bir "Rum-Pontus Devleti" kurulması hedefine yönelik "Pontus Meselesi" ortaya atılacak ki, bölge Rumları arasına da ilk nifak tohumları ekilmiş olacaktı. Bu durum Rumların, Yunan Megali İdea politikasında bir maşa olmasına da neden olacaktı.

PONTUS DEVLETİ KURMA TEŞEBBÜSLERİ VE MONDROS MÜTAREKESİ SONRASINDA HAREKETİN İVME KAZANMASI

Megali İdea⁹'yı resmî bir politika olarak izleyen Yunanistan'ın 1830'da kurulması, Avrupa'da dinî bir heyecan yaratırken¹⁰, XIX. yy'dan itibaren Doğu Karadeniz

³ Osman Turan, Selçuklular zamanında Türkiye, İstanbul 1971 s. XXIV-XXV

⁴ Bizans'ın Lâtin işgaline uğramasıyla Bizans prensi Aleksi Komnen tarafından kurulan Trabzon devletinin Pont krallığı ile herhangi bir ilişkisi olmadığı gibi Bizans'ın varisi olduğu iddiasıyla da hareket etmemiştir. Mahmut Goloğlu, Anadolu'nun Milli devleti Pontus, Ankara 1973, s. 149.

⁵ Geniş bilgi için bakınız, , Salim Cöğce, "Doğu Karadeniz Bölgesinin Türkleşmesinde Kıpçakların Rolü", *I. Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri*, 13-17 Ekim 1986, Samsun 1988, s. 479-484; bölgenin yerli halkını da Kafkasya ve Anadolu'nun içlerinden gelenler oluşturmaktaydı. Dolayısıyla eski çağlarda bölgede, ırk bakımından mensubiyetlerinin tespiti mümkün olmayan bir takım kavimlerin yaşadığı kabul edilir; Nuri Yazıcı, Milli Mücadelede Pontuscu Faaliyetler (1918- 9122), Ankara 1989, s. 15-16.

⁶ Yusuf Akçura, Osmanlı Devletinin Dağılma Devri, İstanbul 1940, s. 6-9.

⁷ Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi V, Ankara 1970, s. 204.

⁸ Karal, a.g.e., s. 101.

⁹ Bu tabiri ilk defa kullanan Yani Koletti, Ocak 1844'de Yunan meclisinde yaptığı konuşmasında Megal-i İdea'nın da sınırlarını çizmekteydi. Smith, Michael Llewellyn, Anadolu Üzerindeki Göz, Halim inal (çev.), İstanbul 1988, s. 10-11; Nurettin Türsan, Yunan Sorunu, 3. B., Ankara 1987, s. 29.

bölgesi sakinlerinden Ortodoks nüfusa, Fener Patrikhanesi ve Rum burjuva sınıfının faaliyetleri neticesinde, Yunan toplumuna ait olduğu duygusu aşılacaktır. Yunanlılık duygusunun yerleşmesinde büyük rol sahibi olan Fener Patrikhanesi¹¹ ise Mondros Mütarekesinin getirdiği şartlardan faydalanarak Yunan Hükümeti ile fiilen işbirliği yapacak ve Anadolu'daki Rum devletleri teşkiline ve imkân olursa bunların Yunanistan'a ilhakına gayret edecektir.

Megali İdeanın temel hedeflerinden olan Doğu Karadeniz bölgesinde Pontus Rum Devleti kurulması fikrinin ortaya çıkışı, Filik-i Eterya'nın kuruluşu ve Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanması aynı dönemde gerçekleşmiştir¹². 1840'lı yıllardan itibaren Rum kitlesinin Karadeniz bölgesinde, Yunanlılığın ihya edilmesi için çalıştığı bir sırada Etnik-i Eterya cemiyeti¹³ de, yöredeki Rumları Pontus Devleti kurmak amacıyla teşkilâtlandırmış ve de isyana teşvik etmiştir¹⁴. Neticede Yunanistan'ın Doğu Karadeniz'e olan ilgisi artmış, Samsun ve Trabzon gibi şehirlere yerleşen Rumların ticaretle zenginleştiği ve bu durumun siyasî istekleri de beraberinde getirdiği bölge Rumlarında, Yunanlılık ideallerinin de yerleşmesine yol açmıştır¹⁵.

Cemiyetler, Yunan millî emellerine dönük politika takip ederken, bölgede silahlı ilk çeteyi 1908'de Samsun'da kuran Amasya metropoliti Germanos da, Yunanlı bir şirketin getirdiği 50 civarında tüfekle bu çete mensuplarını silahlandırdığı gibi, çete mensubu 20 kadar kişiyi de Balkan savaşlarında Yunan ordusunun yanında savaşmak üzere cepheye göndermiştir¹⁶.

Pontus hareketinin siyasî yönünün mümkün olabileceği fikri de 1908'de II. Meşrutiyetin ilanından sonra ortaya çıkmıştır. Dönemim hükümdarı II. Abdülhamit, Rumların bir kısmının aslı gayesinin Yunanistan'ı büyütmek olduğu ve diğer kısmının ise Pontus Devletini kurmak düşüncesinde olduklarını belirtmektedir¹⁷. Bu durum, II. Meşrutiyet sonrası Doğu Karadeniz bölgesinde asayişin, devlet için ne kadar önemli olduğunun bilindiğini göstermektedir. Samsun ve Trabzon, denizle irtibatı olması sebebiyle Pontus Devleti kurmak için yürütülen faaliyetlerin odak noktası haline gelecektir.

I. Dünya Savaşı esnasında Canik Sancağında asayışı ihlâl eden olayların dikkati çekmesinin temelinde, Karadeniz bölgesinde Pontus Devleti kurmak isteyen

¹⁰ Karal, Osmanlı tarihi V, Ankara 1976, s. 76.

¹¹ Bilgi için bkz. M. Süreyya Şahin Fener Patrikhanesi ve Türkiye, İstanbul 1980, s. 124-184.

¹² Bilgi için bkz. Türsan, a.g.e., s. 28 vd. Selahattin Salıçık, Tarih Boyunca Türk- Yunan İlişkileri ve Etnik-i Eterya, İstanbul 1968, s. 149 vd.

¹³ 1929'da kurulan Filik-i Eterya cemiyetinin varisi olan Etnik-i Eterya cemiyeti yayınladığı bildiriye, ezeli düşmanın Türkler olduğu ve Türk boyunduruğu altında kalan ulusun büyük bir bölümünün kurtarılması için de Megal-i İdea'yı gerçekleştirmek üzere savaşmanın esas olduğu belirtilmektedir. Türsan, a.g.e., s. 41.

¹⁴ Cevdet Kerim İncedayı, "Türk İstiklal Mücadelesi Konferansları, İstanbul 1927, s. 161.; Bkz. Salıçık, a.g.e., s. 40 - 46.

¹⁵ Stefanos Yerasimos, "Pontus meselesi ", *Toplum ve Bilim*, Sayı 43-44 (Güz. 1988 - Kış 1989), s. 52.

¹⁶ Yerasimos, a.g.m., s.35.

¹⁷ Fethi Okyar, *Üç Devirde Bir Adam*, Cemal Kutay (yay. Haz.), İstanbul 1980, s. 94-95.

Rumların, Osmanlı Devletinin savaşta olmasını fırsat bilerek silahlı isyan hareketine girişmeleri bulunmaktadır.

Osmanlı Rumları gibi Osmanlı Ermenilerinin de ayrılıkçı hareketlerde buldukları bir dönemde, Talat ve Enver paşalar, Ermeni cemaatinden ileri gelenlerle görüşerek ikazlarda bulunmuşlarsa da olumlu bir sonuç alınmamış¹⁸, isyan hareketlerinin cephe gerilerini de tehdit etmesi dolayısıyla Osmanlı Hükümeti 27 Mayıs 1915'te geçici bir kanunla, isyan bölgelerindeki Ermenileri tehcire tâbi tutmuşlardır. Bu nakil işlemlerine, Karadeniz, Ege ve Marmara bölgesinde, casusluk ve çetecilik faaliyetleri içerisinde bulunan bir kısım Rum da tâbi tutulmuştur¹⁹. Ermeni sevkiyatı 15 Mart 1916 tarihinde Talat paşanın vilayet ve sancaklara gönderdiği bir emirle son bulmuş olmasına rağmen²⁰, Rumların bunun dışında tutulduğu ve 1917 yılında dahi Rum sevkiyatının devam ettiği anlaşılmaktadır²¹.

Yunanistan'ın, Megali İdea'yı gerçekleştirmek için kurduğu birçok cemiyetin yanı sıra, Türkiye'de de Rum cemiyetleri kurulmaya başlanmıştır. Türkiye'de "içtimagâh" olarak adlandırılan cemiyet, İnebolu'da manastır olarak bilinen bir yerde Amerikan Rum göçmenlerden rahip Klematyos tarafından tesis edilmiştir²². Pontus meselesinin teşkilatlanıp gelişmesi için faaliyet gösteren ülke içindeki kurumlardan biri de, Merzifon Amerikan Kolejidir. Pontus Cemiyetinin, temelini 1904'te Merzifon Amerikan kolejinde atıldığı, 1921'de yapılan aramalarda ele geçirilen bayrak, flama ve çeşitli evraktan anlaşılmıştır²³. Kolej bünyesinde Rumlar tarafından gizli olarak, "Rum İrfanperver Cemiyeti" ve "Orpheus" adlı bir musikî cemiyeti de kurulmuştur. Daha sonra bunlar, 1904 yılında "Pontus Cemiyeti" adı altında birleşmiştir. Cemiyet, "Pontus" adı ile bir de gazete çıkarmıştır²⁴. Diğer taraftan cemiyet, metropolitlerin çalışmaları neticesinde teşkilatlanarak Batum'dan İnebolu'ya kadar geniş bir sahada şubelerini açmış ve 1910'da ilk Pontus risalesini yayınlamıştır²⁵.

Amacında, merkezi Samsun olmak ve ilerde Yunanistan'la birleştirmek üzere Pontus cumhuriyeti kurmak olan cemiyetin²⁶, I. Dünya Savaşında Rusların Trabzon'u işgali sonrasında faaliyeti ivme kazanacaktır. Seferberlik emrine karşı çıkan veya asker kaçağı olan Rumlar, metropolitler ve cemiyetler tarafından örgütlenerek çeteler teşkil edilmiştir. Özellikle Rusların silahlandığı ilk çete reisleri Vasil Usta²⁷ ve Dimitrios Haralambidis, Rusların yardımı ile Türk köylerinde

¹⁸ Alpay Kabacalı, (haz.), Talat Paşanın Hatıraları, İstanbul 1990, s. 79.

¹⁹ Cemiyet-i Akvam Ve Türkiye'de Ermeni Ve Rumlar, Dahiliye Nezareti Muhacirin Müdüriyet-i Umumiyesi Neşriyatından, Numara: 6, İstanbul 1337/1921, s. 16

²⁰ Osmanlı Belgelerinde Ermeniler (1915- 1920), Ankara 1994, Belge no: 170, s. 134-135.

²¹ İbrahim Ethem Atnur, 'Tehcirden Samsun Bölgesine Dönen Rum ve Ermeni Muhacirleri Meselesi', 19 Mayıs ve Milli Mücadelede Samsun Sempozyumu Bildiriler (20-22 Mayıs 1999), s. 11

²² Kemal Atatürk, Nutuk, C II (1920- 1927), 13. B., İstanbul 1973, s. 626; Salıksık, a.g.e., s. 44.

²³ Bayar, a.g.e., c. V, 1457; 'Amerika Mektepleri' Hakimiyet-i Milliye, 25 Mart 1921, s. 2.

²⁴ Kenan Esengin, Milli Mücadelede Hıyanet Yarışı, Ankara 1969, s. 196.

²⁵ Selahattin Tansel, Mondrostan Mudanyaya Kadar, C. I, 3.B., İstanbul 1991, s. 91.

²⁶ Pontus meselesi, s. 61; Bayar, a.g.e., c. V., s. 1457; Dimitri Kitsikis, Yunan Propagandası, İstanbul 1963, s. 30

²⁷ Harşit nehrinin doğu kıyılarının Rus işgaline uğramasıyla, azınlıkları destekleme ve birlikleri içinde bu azınlık unsurlara yer verme stratejisi izleyen Rusya, Harşit'in batı yakasındaki Türk birliklerini

baskın ve katliamlar gerçekleştirmişlerdir²⁸. Rus işgali esnasında Trabzon Valisi Cemal Azmi beyden şehrin yönetimini devralan Hrisantos da, Rusların bölgeden çekildiklerinde bıraktıkları silahlarla çeteleri silahlandırmıştır²⁹.

Pontus çetelerinin en önemli hedefi, Türk ordusunun meşgul edilerek düşmana dolaylı destek sağlamak, ordunun arkadan vurulması ve Türkiye'nin yenik çıkması sonrasında ise amaçlarını gerçekleştirmektir³⁰. Rus ordusunun çekilmesi sonrasında bölge, Türk hükümetinin kontrolü altına alınmış ancak, Nebyan bölgesinde faaliyet gösteren Haralambidis'in çetesi, çatışmaya devam etmiştir³¹. Rus işgalinin sona ermesiyle beraber birçok Rum da Rusya'ya gitmiştir³².

Bilindiği üzere I. Dünya Savaşının mağlup devletlerinden Osmanlı Devleti'nin ağır hükümler içeren Mondros Mütarekesini 30 Ekim 1918'de imzalaması neticesi, Osmanlı ordu ve donanmasını tasfiye ederken, devletin stratejik noktalarını da itilâf güçlerinin işgaline açık bir saha haline getirmekteydi. Diğer yandan mütareke hükümleri, Osmanlı azınlıklarının çeşitli faaliyetler içine girerek asayiş bozma ve yabancı müdahalesi çekme amacına hizmet etmişti. Bu maksatla çete grupları teşkil edilerek faaliyet gösterildiği gibi, çeşitli kurumların da aynı amaca yönelik olarak faaliyetlerine devam ettiği görülmektedir.

Fener patrikhanesi, Pontus Devleti kurulmasında öncü rol oynayan kurumlardan biri olarak, Mondros Mütarekesinin şartlarından faydalanarak Pontus meselesi ile ilgili, Yunan hükümeti ile fiilen işbirliği içerisine girecektir.

Mütareke sonrası Pontus meselesinin, Paris Barış Konferansı ile Avrupa efkârına sunulması, meselenin ağırlık merkezinin Avrupa'ya kaymasına neden olur. Avrupa'da, Pontus konusunda siyasî faaliyetlerde bulunan Konstantinides, Kasım 1918'de Marsilya'da yapılan kongre kararlarını, 2 Aralık 1919'da İngiltere Dışişleri Bakanlığına gönderir. Kongre başkanı sıfatı ile Konstantinides'in talebi; 1.5 milyon Ortodoks Rum'un himayesi ve eski Trabzon devletinin ihya edilerek Pontus cumhuriyetinin kurulması idi³³.

İtilâf devletlerinde genel görüşün³⁴, Mersin- Sivas- Giresun hattının doğusunu Ermenistan'a bırakmak³⁵ şeklinde olduğu bir sırada Venizelos'un 30 Aralık

zayıflatmak amacıyla Vasil Usta çetesine silah ve cephane desteği sağlamıştır. Yerasimos, a.g.m., s. 36.

²⁸ 1916 yılında başlıya bu çetecilik faaliyetlerine Rus desteği olduğu gibi Samsun'daki Yunan konsolosluğunun sekreteri Lazaros Melidie'de yardımcı olmaktadır. Yerasimos a.g.m., s. 38-39.

²⁹ Yerasimos, a.g.m., s. 4.

³⁰ Pontus meselesi, s. 61, 188; Sebahattin Özel, Milli Mücadelede Trabzon, Ankara 1991, s. 33

³¹ Yerasimos, a.g.m., s. 40

³² Rumlar, Osmanlı devletinin zorlamasıyla göç ettiklerini söylese de, XIX. yüzyılda Trabzon'dan Erzurum'a kadar giden bir seyyahın izlenimlerine göre Rumlar, Osmanlı devletinden ziyade Rusya'ya muhabbet göstermektedirler. Theophille Deyrolle; Reşad Ekrem Koçu (Çev), 1869'da Trabzon'dan Erzurum'a, İstanbul (t.y.), s. 15.

³³ Gotthard Jaeschke, Çev.: Cemal Köprülü, Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri, Ankara 1971, s. 56-57.

³⁴ İngiltere, 1878'den itibaren Anadolu'daki Ermenileri bağımsızlık konusunda kışkırtmak suretiyle, Doğu Anadolu'da kurulacak uydu Ermeni devletini, Kafkas politikasında Rusya'nın Anadolu'ya girmesinde tampon olarak kullanmak istemiştir. Fahir Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (C 1-2, 1914 1995), Genişletilmiş 15. Baskı, İstanbul 2005, s. 45.

1918'de Paris Barış Konferansına verdiği muhtırası, Pontus meselesinde Yunan çıkarlarının bir göstergesiydi. Batı Anadolu üzerindeki emellerine ulaşabilmek ve müttefikler nezdinde daha inandırıcı olabilmek için Venizelos, Trabzon'u, Karadeniz'e çıkış kapısı olarak Ermenilere bırakmayı kabul etmiş³⁶, Pontus, Kıbrıs ve İstanbul üzerinde hak iddia etmekten geçici olarak vazgeçmişti³⁷.

Venizelos'un Batı Anadolu politikası, Pontus meselesindeki aktörleri hayal kırıklığına uğrattığı gibi onların tepkisini de çekmiştir. Konstantinides'in 28 Ocak 1919 tarihinde, Atina'da toplanan Pontuslular Komitesine gönderdiği mektupta, Yunan hükümetini Pontus meselesine kayıtsız kalmakla suçlaması³⁸ ve Fener Patrikhanesinin de 1 Şubat 1919'da Venizelos'a çektiği bir telgrafla durumu protesto etmesi bu tepkinin ilk işaretleri olmuştur³⁹.

Paris Barış Konferansı sırasında da, Fener Rum Patrikhanesi ve diğer ruhanî üyelerin ortak kararıyla, Patrik Vekili Droteheos, Trabzon Metropoliti Hrisantos ve bazı Rumlardan meydana gelen bir heyet Paris'e gönderilmişti. Bunlar Barış Konferansında, Anadolu'da meskûn Rumların, Bizans'ın ihyası hülyasını savunacaklar ve bu konuda Venizelos'un en büyük destekçisi olacaklardı⁴⁰.

Diğer yandan İtilâf devletlerinin İzmir'de İtalyan yerine Yunan işgalini kendi çıkarları açısından uygun görmeleri ile Batı Anadolu'daki emelleri gerçekleşen Venizelos, Pontus meselesi üzerinde daha ciddi olarak duracaktır.

Bu bağlamda Pontus meselesi için mesai sarf eden Yunan Albay Katheriotis, Pontus güçlerinin örgütlemesi için görevlendirilerek İstanbul, Samsun, Batum ve Tiflis'e gönderilmiştir. Diğer taraftan 6 Temmuz 1919'da Batum'da yapılan Pontus kongresinde, önce Pontus'un bağımsız olması, sonrasında Yunanistan'la birleşmesi karara bağlanırken, Paris Barış Konferansında yetkili temsilci olarak Hrisantos, Konstantinides ve Oeconomou'nun atanmasına karar verilir⁴¹.

28 Mart 1919'da Pontus meselesi adına diplomatik faaliyette bulunmak için Trabzon'dan ayrılan Hrisantos'un Paris'e gelişi, Pontus meselesinde bir dönüm noktası olacaktır⁴². Hrisantos'un 2 Mayıs 1919'da Paris Barış Konferansına sunduğu muhtırası, bahsedildiği üzere Venizelos'un Batı Anadolu politikasıyla oluşan ihtilâfi da içermekteydi. Muhtıradaki Hrisantos, Sivas ve Kastamonu vilayetlerinin bir kısmı, Trabzon'un tamamı, Amasya ve Sinop sancaklarını kapsayan Pontus bölgesinde 600 bin Rum'un meskûn olduğu, Kafkasya ve güney Rusya'ya göçen

³⁵ Yerasimos, a.g.m., s.48.

³⁶ Venizelosun istekleri, Kuzey Epir, Trakya, Oniki Ada, Bozcaada, Gökçeada, İzmir ve havalisi ile Ayvalık'ı içine alıyordu. Venizelos'a göre Trabzon vilayeti büyük bir devletin mandası altında kurulacak olan Ermeni devletine bağlanabilirdi. Bu sayede bölgede yaşayan 350 bin Rum da Türk idaresinden kurtulmuş olacaktı. Blg için bkz. Kitsikis, a.g.e., s. 30-32; Murat Hatipoğlu, Türk – Yunan İlişkilerinin 101 Yılı (1821- 1921), Ankara 1988, s. 80-81.

³⁷ Kuran, Ercüment, 'Millî Mücadele Esnasında Pontus Rum Devleti Kurma Teşebbüsleri', *I. Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri*, s. 79.

³⁸ Kitsikis, a.g.e., s. 31-32; Yazıcı a.g.e., s. 26-27.

³⁹ Yerasimos, a.g.m., s. 49.

⁴⁰ Bayar, a.g.e. V, , s.1460 vd.; Özel, a.g.e., s.39.

⁴¹ Kuran, a.g.m., s. 50.

⁴² Yerasimos, a.g.m., s. 49.

250 bin Rum'un da bu sayıya dâhil edildiğinde bölgede bulunan Rumların sayısının 850 bin olacağı belirtilmektedir⁴³.

Paris Barış Konferansında Doğu Karadeniz bölgesi için verilen nüfus istatistiklerinin⁴⁴ abartılı olduğu görülmektedir. Bunun en önemli nedeni de Rumların hiçbir yerde baskın nüfus oluşturamamasıdır. Bu nedenle Pontuslu liderler diplomatik çabalarının yanında bağımsız bir devlet olabilmek amacıyla bölgeye yoğun bir şekilde göçmen getirterek nüfusu arttırmak yoluna gitmişlerdir.

Patrikhane ve Yunanistan'ın çalışmaları ile son 50 yıl içerisinde Samsun ve civarına 30 binden fazla göçmen yerleştirilmiştir⁴⁵. Mütareke döneminde ise Kafkasya, Güney Rusya ve Osmanlı devletinin çeşitli bölgelerinden sistemli bir biçimde bölgeye göçmen yerleştirilmiştir. Göçmenler meselesini organize etmek için Patrikhane ve Yunanistan tarafından, açık adı 'Rum Muhacirleri Merkez Komisyonu', gizli adı 'Kordus' olan bir komite kurulmuştur⁴⁶. Komite, metropolitleri de bir temsilci gibi kullanmıştır. Bu bağlamda Samsun metropolit vekili Eftimos Zilos'un başkanlığını yaptığı Samsun Rum Göçmenler Cemiyeti ve Trabzon metropolitleri Hrisantos, Kordus cemiyeti ile ortaklaşa çalışmaktaydı⁴⁷.

Yukarıda belirtilen söz konusu amaçla, Avrupa'ya giden ve Avrupa siyasi çevrelerinden beklediği politik desteği bulamayan Hrisantos, Ekim 1919'da İstanbul'da, Yunan Yüksek Komiseri Kannelopulos ve Metropolit Germanos ile esas gayesi için çalışırken, İstanbul hükümeti ile de Türkiye genelinde kurulacak bir manda yönetiminde, Türk ve Rum toplumlarının federasyon çatısı altında yaşamaları için görüşmeler yapmaktaydı⁴⁸.

Hrisantos'un İstanbul hükümeti ile yürüttüğü bu faaliyetler, Yunan yönetimin Anadolu hareketinde başarılı olabilmesi için, Türklerle ilişkiye girilmesi yerine, Rum - Ermeni işbirliğine önem vermesi dolayısıyla kesilmiştir. Neticede Venizelos'un Lloyd George 'a çektiği 5 Ekim 1920 tarihli telgrafta, Pontuslu Rumların bağımsız bir devlet kurmasının, Ermenistan ve Gürcistan ile işbirliği yaparak İslâm ve Rus emperyalizmine karşı set oluşturacağı, bunun içinde İngiltere'nin siyasi ve askerî desteğini istemesi⁴⁹, Yunan politikasının istikametini göstermekteydi.

Venizelos'un gayesi, Anadolu'daki millî hareketi iki ateş arasında bırakarak işgalleri kolaylaştırmak olduğu için, Pontus temsilcilerini Ermenilerle anlaşmaya

⁴³ Metin için bkz. Pontus meselesi, s. 107- 110.

⁴⁴ Hrisantos'un Londra'da bulunduğu esnada Konstantinides ve Oeconomou ile birlikte verdikleri ve Pontusun bağımsız olmasını istedikleri muhtıraya İngiliz temsilci Vansittard'ın 22 Mart 1920'de verdiği cevapta bölgede, 312 bin Rum'a karşılık 1 milyon 830 bin Müslümanın yaşadığını bildirmesi, bölgenin demografik yapısını da göstermektedir. Yerasimos, a.g.m., s. 59.

⁴⁵ Pontus meselesi, s. 62.

⁴⁶ Ertuğrul Zekai Ökte, 'Yunanistan'ın İstanbul'da Kurduğu Gizli İhtilâl Cemiyeti (Kordus)', *BTTD*, sayı: (ocak 1971), s. 22-23.

⁴⁷ Nurettin Paşa Pontuscuları Anlatıyor', *Yakın Tarihimiz*, C. II, s. 225.

⁴⁸ Yerasimos, a.g.m., s. 54-55.

⁴⁹ Metin için bkz. Bilal N Şimşir, İngiliz belgelerinde Atatürk (1919-1938), C. 2, Ankara 1975, s. 33-340.

zorlamaktaydı. Bu politika gereği Pontuslu liderler, Ermenilerle bir konfederasyon kurulabileceğini açıklamışlardır⁵⁰.

Sözü edilen bu politika çerçevesinde Hrisantos, Venizelos'un talimatı ile Ermenilerle federasyon görüşmelerine katılmıştır. Hrisantos ve Katheriotis ile Ermeni temsilcilerden Hatissian ve Terminassian arasındaki müzakerelerde Rumlar, iki eşit federasyonun oluşturacağı bir konfederasyona sıcak bakarken Ermeniler, Rumların federe bir devlet şeklinde Ermenistan'a katılabileceğini savunduğu için bu konuda anlaşma sağlanamamıştır⁵¹. Ancak görüşmeler, Ocak 1920 de imzalanan ve müttefiklerin veya Yunanistan'ın bölgeye asker göndermesini kabul eden anlaşma ile sonuçlanır⁵². Böylece Rum - Ermeni anlaşması, Venizelos'un İslâm ve Rus emperyalizmine karşı set oluşturma politikasını hayata geçirecekti.

Venizelos'un Pontus konusunda meselenin diplomatik olarak hafife alınmasının arkasında, hazırlanmakta olan Sevr Antlaşması hükümlerinin netlik kazanmaması olup, netice itibarıyla Sevr Antlaşmasının askerî yoldan Osmanlı Devletine kabul ettirilmek istenmesi, Pontus meselesinde çete faaliyetlerinin aktif olarak görüldüğü dönemi de beraberinde getirecektir.

Türk ordusunun terhis edilmesini müteakip Doğu Karadeniz bölgesinde ilk saldırılar, Kasım 1918'de Bafra civarındaki Nebyan bölgesinden başlayarak⁵³ Samsun, Çarşamba, Terme, Merzifon, Kavak, Lâdik, Amasya, Gümüşhacıköy, Tokat, Erbaa, Havza ve Zara bölgelerine yayılmıştır⁵⁴. 10 Ağustos 1920'de imzalanacak Sevr Antlaşmasının Türk hükümetine zorla kabul ettirilmesi politikası çerçevesinde hareket eden Yunan ordusu, Haziran 1920'de Trakya ve Batı Anadolu'da genel bir saldırıya geçerek, Haziran sonlarında Salihli, Akhisar, Alaşehir ve Balıkesir'i, 8 Temmuzda Bursa'yı ve 28 Temmuzda bütün Trakya'yı işgal etmiştir. Ankara hükümeti ise, düzenli ordunun henüz kurulmamış olması ve iç isyanlar sebebiyle Yunan ilerleyişine engel olamamıştır⁵⁵. Böyle bir ortamda Yunanistan, başta Samsun olmak üzere Doğu Karadeniz bölgesine iyi teçhiz edilmiş 25 bin kişilik Pontus çeteleri ile, Ankara hükümetine, Doğu cephesinden taarruz ederek kesin sonucu almak istemiştir⁵⁶.

Doğu Karadeniz bölgesinde yoğunlaşan Pontus çetelerinin, yukarıda belirtilen Yunan savaş stratejisine uygun ve koordineli olarak hareket ettiği görülmektedir. Özellikle Orta Karadeniz bölgesinden İç Anadolu bölgesi istikametinde bulunan köylerin Rum çetelerince topluca yakıldığı ve çetelerin Tokat- Sivas hattına sarktığı dikkati çekmektedir⁵⁷.

⁵⁰ Saydam, a.g.m., s. 428- 429.

⁵¹ Saydam, a.g.e., s. 30.

⁵² Selahi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I*, Ankara 1973, s. 172; Sertoğlu, a.g.m., s. 5.

⁵³ Pontus meselesi, s. 189- 191.

⁵⁴ Pontus meselesi, s. 192- 344.

⁵⁵ Ergün Aybars, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, İzmir 1984, s. 230-231.

⁵⁶ Hasan Cicioğlu, 'Milli Mücadelede Pontus Katliamında Yunanistan'ın Etkisi', *Kıbrıs'ın Dünü Bugünü Uluslararası Sempozyumu* (Gazi Magusa, 28 Ekim - 2 Kasım 1991), Ankara 1993, s. 235.

⁵⁷ Cicioğlu, a.g.m., s. 236.

Diğer yandan TBMM hükümetinin Eylül 1920'de Ermenilere karşı giriştiği Doğu harekâtının başarısı, Aralık 1920'de Gümrü Antlaşmasının imzalanması ile sonuçlanır. Bu durum, İngiliz yetkililerinde de Doğu Karadeniz bölgesine Yunan askerî operasyonunun yapılmasını gündeme getirecektir. İstanbul'daki İngiliz temsilcisi, Yunan kuvvetlerinden yararlanmak isteniyorsa Yunanistan'a, Pontus cumhuriyeti ve İstanbul'un vaat edilmesi gerektiğini savunmaya başlayacaktır⁵⁸.

Venezelos'un beklediği zeminin, işaretlerinin görülmeye başlandığı esnada Yunan kralının ölmesi ile meydana gelen buhran ve seçimlerde gerçekleşen iktidar değişikliği de⁵⁹, yeni hükümetin Anadolu politikasında değişikliğe neden olmaktadır⁶⁰. Ayrıca TBMM hükümetinin 16 Mart 1921'de Sovyetler ile yaptığı Moskova Antlaşması gereğince, Sovyetlerin, Ankara hükümetine yapacakları silah yardımının önlenmesi için 9 Haziranda Yunan kruvazörü, TBMM hükümetinin Anadolu'daki tek güvenli giriş limanı olan İnebolu'yu bombalamıştır. Bu olay sonrası TBMM hükümeti, olası Yunan çıkarması ihtimalini de göz önüne alarak 12 Hazirandan itibaren tüm Karadeniz kıyılarında seferberlik ilan edecektir⁶¹. Batı Anadolu'daki Yunan ilerleyişine paralel olarak, Doğu Karadeniz limanlarına yöneltilen Yunan saldırıları, bölgedeki Rum çetelerini cesaretlendirirken TBMM hükümetinin, askerî ve idarî açıdan radikal kararlar alarak, Pontus çetelerini etkisiz hale getirecek bir politika izlemesini zorunlu kılacaktır.

TBMM'NİN ALDIĞI TEDBİRLER VE PONTUSCULUK

Mütareke döneminde Doğu Karadeniz bölgesinde, gerek ordunun terhis edilmesi ve gerekse millî kuvvetlerin henüz teşekkül etmemesi dolayısıyla Pontus çeteleri ile mücadele edecek bir kuvvet bulunmamaktaydı. 15. Tümen ve 5. Kafkas Tümenlerinin bölgeye gönderilmesine karşın 1919 yılı içinde Pontus çetelerine karşı yürütülen faaliyetten olumlu sonuç alınmaması, Batı Anadolu'da Yunan ilerleyişine paralel olarak Anadolu'da çıkan isyanlar ve Doğu Karadeniz'de Pontus çetelerinin ciddi tehlike arz etmesi üzerine TBMM hükümeti, Pontus çetelerine karşı daha etkili tedbirler almaya başlayacaktır. Ancak bu amaçla Sivas merkezli 3. kolordunun Pontus çeteleri ile mücadelesinin de yeterli olmayacağı ortaya çıkacaktır⁶². Bu nedenle Mustafa Kemal Paşa, TBMM'de 24 Nisan 1920'de yaptığı bir konuşmasında, Pontus meselesinin çözümlenmesi için kuvvetlerin, büyük bir komuta altında birleştirilmesi gereğinden bahsetmiştir⁶³. Düzenli ordunun kurulmasına paralel olarak da Pontuscu faaliyetlerin sona erdirilmesi amacıyla 9 Aralık 1920'de Merkez Ordusu kurulmuş ve komutanlığına da Nurettin paşa atanmıştır⁶⁴. Mevcudu 10 bin civarında olan Merkez Ordusunun kurulması ile Pontus çetelerine

⁵⁸ Yerasimos, a.g.m., s. 62.

⁵⁹ Hatipoğlu, a.g.e., s.110-111.

⁶⁰ Hatipoğlu, a.g.e., s. 64.

⁶¹ Mesut Çapa, 'Karadeniz'deki Yunan Gemilerinin Faaliyetleri Ve Trabzon Üzerindeki Etkileri', *Askerî Tarih Bülteni*, S. 42, Ankara 1997, s. 83-94; Yerasimos, a.g.m., s. 66; Özel, a.g.e., s. 235.

⁶² Özel, a.g.e., s. 233.

⁶³ TBMM Zabıt Ceridesi, C. I, 3.B., Ankara 1959, s. 9; TİH VI, s. 290.

⁶⁴ TİH II/2, Ankara 1965, s. 88; Özel, a.g.e., s. 233; Merkez Ordusu'nun kuruluşu hakkında ayrıca bak. Nutuk II, s. 228-229.

karşı daha etkili bir şekilde mücadele yürütülmeye başlanmıştır⁶⁵. Ancak geniş bir bölgede çete faaliyetleri gösteren Pontusculara karşı, sadece askerî yöntemler ve tedbirlerle sonuç almanın mümkün olmaması⁶⁶ dolayısıyla TBMM hükümeti, idarî ve adlî tedbirler de alacaktır.

Bu bağlamda TBMM hükümeti bir beyanname yayınlarak kan dökülmesini temin maksadıyla Pontuscu çetelerin silahları ile teslim olmalarını istemiştir⁶⁷. Yapılan aramalarda, sadece Samsun ve Amasya bölgesinde 2 binden fazla silah ile 1.200 bin mermi toplanmıştır⁶⁸.

Diğer yandan Pontus teşkilâtının merkezi olarak bilinen Samsun ve Trabzon metropolitlikleri ile adı geçen Merzifon Amerikan kolejinde yapılan aramalarda, Pontus teşkilâtı ile ilgili olarak ortaya çıkartılan bayrak, flama, çeşitli evrak ve silahlar, Pontus meselesinin boyutlarını gözler önüne sermektedir⁶⁹.

Pontus çetelerinin etkisiz hale getirilememesi ve Yunan ordusunun Mayıs 1921'de Samsun'a çıkarılması şeklindeki savaş stratejisine karşı, eli silah tutan Rumların düşmana karşı dayanak teşkil etmemesi için Dahiliye vekaletinin 29 Mayıs 1921 tarihli, eli silah tutan Rumların iç bölgelere sevk edilmesi hakkındaki isteğini ise TBMM hükümeti, 5 Haziran 1921 tarihli toplantısında uygun görmemiş⁷⁰ ancak, Merkez Ordusunun 19 Haziran 1921'de yaptığı tebligat ile eli silah tutan Rumların Malatya, Maraş, Gürün, Darende ve Ergani'ye sevk edilecekleri, sevk ve iskân işlemlerinde usule aykırı hareket eden ve ihmali görülenlerin sorumlu tutulacağı, muhacirlerin can mal ve namuslarının hükümetçe güvence altına alındığı ilan edilmiştir⁷¹.

Eli silah tutan Rumların ilk sevki esnasında muhacirlerin güvenliğinin sağlanması için her tür tedbirin alınmasına karşın kabilelerin, güzergâhta bulunan Rum köylerine saklanmış, Rum çetelerinin, saldırısına uğradığı, Merkez Ordusu komutanı Nurettin Paşa tarafından belirtilmiştir⁷².

Bilindiği gibi uluslararası hukuk devletlere, casusluğun önlenmesi, ordunun arkadan vurulması, sahil güvenliğinin sağlanması ve sair gerekçelerle askerî açıdan gerekli görülen bir takım yerleşim birimlerinde meskûn nüfusu, güvenlik ve diğer ihtiyaçları giderilerek sevk işlemine tâbi tutma hakkını vermektedir. Bu amaçla TBMM hükümetinin 2 Temmuz 1921 tarihli kararı ile iç bölgelere yapılan sevk işlemleri, Samsun'un Türk eşrafının, hükümet nezdinde yaptığı girişimler neticesinde uygulanmasına son verilmiştir⁷³.

⁶⁵ Merkez Ordusunun kuvvet dağılımı için bkz.. TİH VI, s. 145-147.; Yazıcı, a.g.e., s. 97-98.

⁶⁶ Başlangıçta 5.000 civarında olan çete mensuplarının sayısı, Yunanistan, Rusya ve Kafkasya'dan muhacir sıfatıyla gelen silahlı Rumlarla 25.000'e çıkmıştı. Nutuk II, s. 626- 628.

⁶⁷ Beyanname metni için bkz. Pontus meselesi, s. 389- 390.

⁶⁸ a.g.e., s. 387.

⁶⁹ Bilgi için bkz. a.g.e., s. 369- 385.

⁷⁰ HTVD, sayı :57 (eylül 1966), vesika: 1304; Özel, a.g.e., s. 235.

⁷¹ Pontus meselesi, s. 397.

⁷² 'Nurettin Paşa Pontuscuları Anlatıyor', s. 226.

⁷³ TBMM Gizli Celse Zabıtları, C. II, Ankara 1985, s. 282.

Bununla beraber TBMM'de 8 Ağustos 1921'de yapılan gizli oturumda Mustafa Kemal Paşa, amacın Rum çetelerinin silahlarının toplanması olduğunu belirtmiştir⁷⁴. Diğer taraftan TBMM hükümeti, çatışma ve aramalarda yakalanan Rum çete mensuplarını doğrudan cezalandırmak yerine hukuka bağlı kalmaya büyük özen göstermiştir⁷⁵. Çete mensupları, kendilerine yapılan çağrılara uymayarak TBMM'nin otoritesine karşı silâhli direnişte bulunmuşlardır. 29 Nisan 1920 tarihli Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun birinci maddesi ise, TBMM'nin meşruiyetine, isyanı amaçlayan fiilî veya sözlü muhalefeti ve bu yolda faaliyetleri vatana ihanet suçu olarak tespit etmişti⁷⁶. Başlangıçta asker kaçaklarını takip ve cezalandırmak üzere kurulan İstiklâl Mahkemelerinin yetkileri de Meclis'te tartışılmış ve 26 Eylül 1920 tarihli oturumda mahkemelerin 29 Nisan 1920 tarihli Hıyanet-i Vataniye Kanunu'na aykırı davranışta bulunanları da yargılayacağı açıklık kazanmıştır⁷⁷.

20 Ekim 1920'den, 15 Mart 1921'e kadar olan çalışma devresinde Sivas İstiklâl Mahkemesi asker kaçaklarından başka 160 davaya bakmıştır. Bunların içinde en önemlileri casusluk, şüpheli şahıs, altın kaçırmak ve şekavet meseleleridir⁷⁸. Bu davalardan 20'si beraatla sonuçlanmış, 13 kişi idamla, 13 şüpheli şahıs da muhtelif şekillerde cezalandırılmışlardır. İdamla cezalandırılanların her biri en az bir cinayetin faili olup asayiş ihlâl eden kişilerdi⁷⁹. Mahkeme'nin 10 Ekim 1921'e kadar olan çalışmaları sonunda Pontus meselesinden dolayı verdiği cezalar ise; 177 idam cezası (174'ü Rum), 74 gıyaben idam, 10 kürek cezası ve 2 hapis cezası şeklindedir⁸⁰.

3 Şubat 1921'de İstiklâl Mahkemesi kararıyla Pontusculukla meşgul olanların tevkiflerine ve haklarında takibat yapılmasına geçilirken Samsun ve Trabzon Metropolithaneleri de aranmış, Merzifon Amerikan Koleji'nde gelişen olaylar ve bir ihbar üzerine yapılan aramada ihtilâlcî Pontus Cemiyetine ait çok sayıda çeşitli doküman ele geçirilmişti. Bu aramalar sonunda, bu müessesenin Amerikan mektebi olmayıp, siyasî gayelerle teşekkül eden bir kulüp olduğu anlaşılmıştı⁸¹. Tahkikat sonunda Samsun metropoliti Efimos ve Başpapaz Platon Matnoz Vekiller Heyeti kararıyla 9 Şubat 1921'de istiklâl Mahkemesi'ne verilmişlerdi⁸². Bu önlemlere paralel olarak TBMM hükümeti, 9 Şubat 1921 tarihli Vekiller Heyeti Kararnameyi ile Pontusculuk propagandası yapan İstanbullu ve İzmirli papazları da sınır dışı edecektir⁸³.

Tüm bu önlemlere rağmen 1922 yılına gelindiğinde Pontuscu çete faaliyetlerinin sona erdirilememiş olması TBMM hükümetinin, Batı cephesinde taarruza

⁷⁴ TBMM Gizli Celse Zabıtları, C II, s. 195.

⁷⁵ Ergün, İstiklâl Mahkemeleri, Ankara 1975, s. 172.

⁷⁶ a.g.e., s. 43-48.

⁷⁷ a.g.e., s. 72.

⁷⁸ TBMM Zabıt Ceridesi 1337, IX, s. 155.

⁷⁹ Aybars, a.g.e., s. 125.

⁸⁰ Aybars, a.g.e., s. 173-174.

⁸¹ TBMM Zabıt Ceridesi 1337, XV, s. 241.

⁸² Selahattin Tansel, Mondros'tan Mudanya'ya IV, Ankara 1974, s. 90-91.

⁸³ Türk İstiklâl Harbi VI, s. 292.

geçmeden önce, cephe gerisinde her an bir tehlike oluşturması muhtemel Pontus çetelerini ortadan kaldırmak için yeni önlemler almasını da gerekli kılmıştı.

Bu nedenlerle Merkez Ordusu, Erkan-ı Harbiye'nin bu konudaki eğilimi de göz önünde bulundurularak, 15 Şubat 1922'de lağvedilmiş⁸⁴, onun yerine jandarmalardan oluşan Takip Fırkası kurulmuş, kumandanlığına da Cemil Cahit Bey atanmıştı⁸⁵.

Alınan askeri adli ve idari tedbirler neticesinde bir takım Pontus çete mensubunun İstiklâl Mahkemelerinde ölüm cezasına çarptırılması üzerine Patrikhane, idamların durdurulması için Cemiyet-i Akvam'a müracaat ederken Pontus çeteleri ve Yunanistan ise, İtilâf devletleri nezdinde protesto ve şikâyetnameler ile Pontuslulara mezalim yapıldığı propagandasını, Amerika ve Avrupa'ya taşımışlardır. Neticede İtilâf devletleri temsilcileri de TBMM nezdinde girişimlerde bulunmuşlardır⁸⁶.

TBMM hükümetinin İtilâf devletlerine verdiği notalarda, Fener Patrikhanesinin Samsun merkezli bir Rum devleti kurulması için Yunanistan ile mesai sarf ettiği ve bu amaçla Doğu Karadeniz'de pek çok gizli demek kurularak çete faaliyetlerinde bulunduğu ve bu çetelerden ele geçirilen silahlardan bahisle, bu tür oluşumları önlemek için bir takım askeri ve idari tedbirler alındığını, Rum çetelere yardım ve yataklık yapan sahil halkının da dâhile sevk edildiği belirtilmekte ve bu tür harekette bulunanların Müslüman veya Hristiyan ayrımı gözetilmeden aynı muameleyle tâbi tutulduğu vurgulanmaktadır⁸⁷.

SONUÇ

Pontus, eskiçağda Greklerin Karadeniz'e ve güney sahillerine verdikleri bir isimdir. Bu bölgede İran kökenli bir hanedan tarafından kurulan Pontus devletinin ise tarihi bakımından Greklilikle bir ilgisi bulunmamaktadır.

Osmanlı Devletinin XVII. yüzyıldan itibaren giderek zayıflamaya başlaması, Avrupa devletlerinin sömürgeci politikaları neticesinde, Osmanlı topraklarını kendi siyasî ve ekonomik faaliyetleri için uygun bir saha olarak görmeye başlamalarına sebebiyet vermekte idi. Viyana Kongresi sırasında da Rus Çarı Aleksandr tarafından ortaya atılıp zamanla siyasî bir mahiyet alan ve Avrupa büyük devletlerinin politikalarına yön veren 'Şark Meselesi', Yunan devletinin kurulmasını temin ederken Yunan yayılcılığının bir uzantısı olarak da Pontus meselesini ortaya çıkaracaktır.

Anadolu'yu Yunan kültürünün içinde görmek isteyen Batı dünyası, Yunanistan'ın eski Bizans'ı ihya etme politikası olan Megali İdeaya maddî ve politik olarak destek vermiştir. Yunanistan, dış politikasında Osmanlı devletinin aleyhinde

⁸⁴ TBMM GCZ, III, 372.

⁸⁵ TBMM GCZ, III, 372.

⁸⁶ Bahsedilen müracaatlar ABD, İngiltere, Fransa ve İtalya temsilcileri tarafından yapılmıştır. Bkz. Pontus meselesi, s. 411 vd.

⁸⁷ a.g.e., s. 415-419.

yürüttüğü çabalarına, siyasî ve askerî zeminleri kendisi için uygun gördüğü zamanlarda milletlerarası arenada açık olarak gündeme getirmiş ve meselenin takipçisi olmuştur. Tanzimat sonrasında Doğu Karadeniz bölgesinde Pontus devleti kurulmasına yönelik ortaya atılan Pontus meselesi, Rumların, Yunan Megali İdea politikasında bir maşa olmasına neden olacaktır.

Mondros Mütarekesi ile Osmanlı Devletinin enkazından hisse kapma yarışına giren Rumlar, bölgenin en eski yerleşimcileri olduklarını ispat etmeye çalışmışlardır. Wilson prensiplerinden ve İtilâf devletleri ile olan münasebetlerinden destek alarak, Anadolu'da siyasî teşekküller oluşturmak istemişler ve bu amaçla da Yunanistan güdümlü olarak kendilerinde Pontus hükümeti hayali yaratılmıştır. Bölgede helenleştirme faaliyetleri, çeşitli yollardan yürütülürken, demografik yapının kendi aleyhlerinde olduğunu bilen Rumlar tarafından, göçmenler getirilerek bölgenin demografik yapısında değişim amaçlanmıştır. Bu amaçlarına ulaşabilmek için çeteler de teşkil etmişlerdir.

İtilâf devletlerinin İzmir'de İtalyan yerine Yunan işgalini kendi çıkarları açısından uygun görmeleri ile Batı Anadolu'daki emelleri gerçekleşen Venizelos'un bundan sonraki politikasını ise, Ankara hükümeti güçlerinin iki ateş arasında kalması oluşturacaktır.

Bu nedenle Millî mücadelenin başarıya ulaşmasında iç güvenliğin temini önem kazanmaktaydı. Bu maksatla Pontuscu çetelerle mücadele etmek amacıyla Aralık 1920'de merkez ordusu kurulacaktır. Ancak geniş bir bölgede çete faaliyetleri gerçekleştiren Pontusculara karşı sadece askerî yöntemlerle sonuç alınmanın mümkün olmaması dolayısıyla TBMM hükümeti, adli ve idarî tedbirler alma yoluna da gidecektir.

İstiklâl harbinin Türk zaferi ile sonuçlanması sonrasında, Türk ve Rum kesimin iç içe yaşayamayacağı kabullenilmiş olduğu için Türk ve Rum halkın mübadele edilmesi bir çözüm yolu olarak benimsenmiştir. Neticede Lozan Konferansında TBMM hükümeti ile Yunan hükümeti arasında 30 Ocak 1923'te imzalanan "Rum ve Türk ahalinin mübadelesine dair mukavele" ile İstanbul Rumları hariç Türk topraklarında yerleşik Ortodoks Rumlar ile Batı Trakya'da yerleşik Müslümanlar hariç Yunan topraklarında yerleşmiş Müslüman ahalinin değişimi esas kabul edilmiştir.

Böylece gerek I. Dünya Savaşında ve gerekse İstiklâl Savaşında Türk devlet ve milletinin bütünlüğüne ve bağımsızlığına yönelik ortaya çıkan Pontusculuk hareketi, "Büyük Türk Zaferi" ile ülke sınırları dışına atılarak Avrupa devletlerinin, azınlık haklarını koruma bahanesiyle ülkenin iç işlerine müdahalede bir maşa olarak kullandığı Rum meselesi ve Pontus hülyası tarih sahnesinden silinmiştir.

Abstract

Pontus as a name, given by Greeks in old ages for BlackSea region, it is also called Pontus in this region for a state, that Greeks established a concept to enliven, Persian dynasty oriented Pontus Kingdom founded around 301 BC and at beginning of the XX.th century, Greeks purposed to establish a Rum Pontus state. This idea first appeared with foundation of Philiki Etaireia and independence of Greece as a sovereign state, then the region taken by name Pontus, as an object of Megali Idea.

After The Armistice of Mudros, then, Pontus separatist gangs, concentrated on Samsun and east of BlackSea region, become an increasing threat in the region due to shifting of diplomatic efforts mass center to Europe because this problem is become a part of Paris Peace Conference agenda and advancement of Greek armies in western Anatolia. After that, TBMM government, at the beginning of 1920, took serious measures against and at the first quarter of 1923 Pontus gangs' insurgency is completely repelled. At Conference of Lausanne, the matter is to achieving a solution accordingly to principle of swap Turkish and Rum folks.

Key Words: *Megali Idea, Empire of Trebizond, Greek war strategies*

KAYNAKLAR

- AKÇURA, Yusuf, *Osmanlı Devletinin Dağılma Devri*, İstanbul 1940.
- ARMAOĞLU, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (C 1-2, 1914 1995)*, Genişletilmiş 15. Baskı, İstanbul 2005.
- ATATÜRK, Kemal, *Nutuk*, C II(1920- 1927), 13. B., İstanbul 1973.
- ATNUR, İbrahim Ethem, "Tehcirden Samsun Bölgesine Dönen Rum ve Ermeni Muhacirleri Meselesi", *19 Mayıs ve Milli Mücadelede Samsun Sempozyumu Bildiriler* (20-22 Mayıs 1999).
- AYBARS, Ergün, *İstiklâl Mahkemeleri*, Ankara 1975.
- AYBARS, Ergün, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, İzmir 1984.
- BİJİKİYAN, P. Minas, *Karadeniz Kıyıları Tarih ve Coğrafyası, (1817-1819)*, (çev. ve notlar Hrand D. Andreasyan), İstanbul 1969.
- BAYAR, Celal, *Ben de Yazdım*, C. 8, İstanbul 1972.
- Cemiyet-i Akvam ve Türkiye'de Ermeni ve Rumlar*, Dahiliye Nezareti Muhacirin Müdüriyet-i Umumiyesi Neşriyatından, Numro: 6, İstanbul 1337/1921.
- CİCİOĞLU, Hasan, "Milli Mücadelede Pontus Katliamında Yunanistan'ın Etkisi", *Kıbrıs'ın Dünü Bugünü Uluslararası Sempozyumu* (Gazi Magusa, 28 Ekim - 2 Kasım 1991), Ankara 1993.
- Çapa, Mesut, "Karadeniz'deki Yunan Gemilerinin Faaliyetleri ve Trabzon Üzerindeki Etkileri", *Askeri Tarih Bülteni*, S. 42, Ankara 1997.
- Cöhce, Salim, "Doğu Karadeniz Bölgesinin Türkleşmesinde Kıpçakların Rolü", *I. Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri*, 13-17 Ekim 1986, Samsun 1988.
- DEYROLLE, Theophile, *1869'da Trabzon'dan Erzurum'a* (çev. Reşad Ekrem Koçu), İstanbul (t.y.).
- ESENGİN, Kenan, *Milli Mücadelede Hıyanet Yarışı*, Ankara 1969.
- GOLOĞLU, Mahmut, *Anadolu'nun Milli Devleti Pontus*, Ankara 1973.
- Hakimiyet-i Milliye*, 25 Mart 1921.
- HATİPOĞLU, Murat, *Türk - Yunan İlişkilerinin 101 Yılı (1821- 1921)*, Ankara 1988.
- İNCEDAYI, Cevdet Kerim, *Türk İstiklal Mücadelesi Konferansları*, İstanbul 1927.
- JAESCHKE, Gotthard, *Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri* (çev. Cemal Köprülü), Ankara 1971.
- KABACALI, Alpaz (haz.), *Talat Paşanın Hatıraları*, İstanbul 1990.
- KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi V*, Ankara 1970.
- KİTSİKİS, Dimitri, *Yunan Propagandası*, İstanbul 1963.
- KURT Yılmaz (haz.), *Pontus Meselesi*, Ankara 1995
- KURAN, Ercüment, "Milli Mücadele Esnasında Pontus Rum Devleti Kurma Teşebbüsleri", *I. Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri* 13-17 Ekim 1986, Samsun 1988.
- OKYAR, Fethi, *Üç Devirde Bir Adam*, (yay. haz. Cemal Kutay), İstanbul 1980.
- Osmanlı Belgelerinde Ermeniler(1915- 1920)*, Ankara 1994, Belge no: 170.
- ÖZEL, Sebahattin, *Milli Mücadelede Trabzon*, Ankara 1991.
- ÖKTE, Ertuğrul Zekai, "Yunanistan'ın İstanbul'da Kurduğu Gizli İhtilâl Cemiyeti (Kordus)", *BTTD*, sayı: (ocak 1971).
- SALIŞIK, Selahattin, *Tarih Boyunca Türk- Yunan İlişkileri ve Etnik-i Eterya*, İstanbul 1968.

Yaşar Özüçetin

- SMITH, Michael Llewellyn, *Anadolu Üzerindeki Göz* (çev. Halim İnal), İstanbul 1988.
- SONYEL, Selahi R., *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I*, Ankara 1973.
- ŞAHİN, M. Süreyya, *Fener Patrikhanesi ve Türkiye*, İstanbul 1980.
- ŞİMŞİR, Bilal N., *İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938)*, C. 2, Ankara 1975.
- TANSEL, Selahattin, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, C. I-IV, İstanbul 1991.
- TBMM Zabıt Ceridesi*, C. I, Ankara 1959.
- TBMM Gizli Celse Zabıtları*, C. II, Ankara 1985.
- TURAN, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1971.
- TÜRSAN, Nurettin, *Yunan Sorunu*, 3. B., Ankara 1987.
- YAZICI, Nuri, *Milli Mücadele'de Pontuscu Faaliyetler (1918-1922)*, Ankara 1989.
- YERASİMOS, Stefanos, "Pontus meselesi ", *Toplum ve Bilim*, Sayı 43-44 (Güz. 1988 - Kış 1989).